

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

LIETUVOS
ISTORIJOS
METRAŠTIS

2006 metai

2

LITHUANIAN INSTITUTE OF HISTORY

THE YEAR-BOOK
OF LITHUANIAN
HISTORY

2006

2

VILNIUS 2007

LITAUISCHES INSTITUT FÜR GESCHICHTE

JAHRBUCH
FÜR LITAUISCHE
GESCHICHTE

2006

2

VILNIUS 2007

UDK 947.45

Li 237

Redakcinė kolegija:

Egidijus ALEKSANDRAVIČIUS

Vytauto Didžiojo universitetas

Alfonsas EIDINTAS

Vilniaus universitetas

Jan JURKIEWICZ

Adomo Mickevičiaus universitetas Poznanėje

Zigmantas KIAUPA (pirmininkas)

Lietuvos istorijos institutas

Česlovas LAURINAVIČIUS

Lietuvos istorijos institutas

Ingė LUKŠAITĖ

Lietuvos istorijos institutas

Bronius MAKASKAS

Lenkijos MA Istorijos institutas

Jolita MULEVIČIŪTĖ

Kultūros, filosofijos ir meno institutas

Rimvydas PETRAUSKAS

Vilniaus universitetas

Edmundas RIMŠA

Lietuvos istorijos institutas

Vladas SIRUTAVIČIUS

Lietuvos istorijos institutas

Saulius SUŽIEDĖLIS

Milersvilio universitetas

Joachim TAUBER

Nordost-Institut Liuneburge

Agnius URBANAVIČIUS (sekretorius)

Lietuvos istorijos institutas

Šio žurnalo straipsnių pavadinimai ir santraukos cituojami duomenų bazėse:

Articles appearing in this journal are abstracted and indexed in:

HISTORICAL ABSTRACTS. AMERICA: HISTORY AND LIFE

ISSN 0202-3342

© Lietuvos istorijos institutas, 2007

© Straipsnių autoriai, 2007

IN MEMORIAM

ADOLFAS TAUTAVIČIUS
(1925 09 09 – 2006 08 10)

vietoje nekrologo

Tarp nespausdintų Adolfo Tautavičiaus rankraščių liko savotiška autobiografija. Savotiška todėl, kad susideda iš dviejų skirtingų dalių. Pirmoji apima laikotarpį iki 1950-ųjų metų ir skirta daugiausia asmeniškams autoriaus išgyvenimams aprašyti (vaikystė ir jaunystė, kelias į mokslus, studijos Vilniaus universitete ir darbinės veiklos pradžia dar studijų metais). Antroji – 1951–1989 metų laikotarpis, susijęs su Adolfo Tautavičiaus moksline, pedagogine ir administracine veikla, susieta su darbu Vilniaus universitete ir tuometinio Mokslų akademijos Istorijos instituto (dabar Lietuvos istorijos institutas) Archeologijos skyriuje.

Kaupdamas medžiagą Lietuvos archeologijos bibliografijai, A. Tautavičius buvo įpratęs viską užsirašinėti į korteles. Pasirodo, į tas korteles jis dėjo ir savo įspūdžius, kai kuriuos tarnybinio ir asmeniško pobūdžio faktus. Gyvenimo pabaigoje tuos korteles fiksuotus faktus jis sistemino, svarbesnes datas ir įvykius surašė eilės tvarka pagal metus ir pabandė, kaip jis pats sakydavo, „per savo akuliorus“ peržvelgti Lietuvos istorijos instituto Archeologijos skyriaus istoriją. Kortelių „Autobiografijai“ susistemimas, atrodo, buvo paliktas atvejui „jeigu liks laiko“. Liko.

Todėl leiskime apie savo jaunystę gimtojoje Žemaitijoje ir Vilniuje prabilti pačiam A. Tautavičiui. Čia pateikiama pirmoji sutrumpinta tos autobiografijos dalis. Visą tekstą Pilių tyrimo centras yra numatęs išleisti atskiru leidiniu.

Gimiau Judrėnų kaime, Telšių parapijoje. Tėvų sodyba – vienkiemis buvo pačiame kaimo vakariniame kampe, rytiniame Masčio ežero krante, netoli senosios Mastu-

pio ištakos iš ežero. Mastupis tekėjo per pačią pelkėtą žemumą ir skyrė Judrėnus nuo Paežerės kaimo. Čia pelkių supamoje nežymioje aukštumėlėje, tarsi saloje, buvo trys vienkiemiai. Mano tėvų vienkiemis dar vadintas Popiškė, nes caro laikais priklausė Telšių pravoslavų cerkvei. Ir aš gimiau Popiškėje. Gimimo metrikus rašydami, užrašė mano gimimo vietą – Pupiškės kaimas, nors tokio kaimo visoje Lietuvoje nebuvo.

Kas šioje sodyboje gyveno iki Pirmojo pasaulinio karo, taip pat nežinau. Tėvas tą vienkiemį gavo apie 1920–1921 metus.

Taigi iš vakarų ir šiaurės tėvų sodybą supo prie Mastupio buvusios pievos, kurių didelė dalis priklausė Telšių vyskupijos kurijai, dalis išdalinta po porą hektarų Paežerės kaimo ūkininkams, kurie šieną kraudavo į kūgius ir išveždavo tik žiemą, kai pelkės užšaldavo. Kurijos pievos rytinis galas rėmėsi į Dubriškių pelkę, kurioje matėsi senvagės žymės. Šių pelkių pietinė dalis supo tėvų žemę, vadinosi Sideriais, irgi buvo išdalyta toliau gyvenusiems ūkininkams. Kurijos sklypas buvo priaugęs karklynų. Pavasarį polaidžio metu pievos patvindavo, susijungdavo su ežeru. Mūsų trys sodybos likdavo sala, kuri laiką atkirsta nuo kitų sodybų. Į „ežerą“ virtusias pelkes kartais užklysdavo gulbės, atplaukdavo žuvų. Nuslūgus vandeniui, kartais duburiuose užsilikdavo viena kita stambesnė žuvis, kurias užpuldavo varnos. Po to pievose šeiminkaudavo paukščiai – kartais perėdavo laukinės antys, būreliai pemių, klykiai. Rudenį kurijos valdose ganydavom karves.

Vasarą ar ankstyvą rudenį Telšius pasiekdavome duobėtu keliuku paežeriu – du, du su puse km, bet vežimu vėlyvą rudenį tekdavo važiuoti per visus Judrėnus, Vabalius ir tada pasiekdavome Luokės kelią, o paskui ir Telšius – iš viso 11 km.

Popiškę sudarė 8 ha tuomet trečios ir ketvirtos rūšies žemės, kurioje be pelkių ir kelių dirvos lopelių, – nedidelis miškelis. Sodyboje stovėjo du pastatai – gyvenama troba ir tvartai su daržine po vienu stogu. Jos šiaurės rytiniame gale buvo du kambariai: „geroji troba“ (su dviem langais, grindimis), ir antra patalpa – virtuvė (be grindų – asla, su vienu langu, plyta valgiui, iš čia pakuriamu duonkepiu pečiuimi). Jos gale buvo ir lova, kur su vyresniu broliu miegodavome. Iš jos buvo durys į mažą „kamarą“ su langeliu, kur mama laikė maisto produktus. Trobos pietvakarių galas turėjo priestatą – ten laikė grūdus, kitą turtelį. Troba buvo dengta skiedrų stogu, be pamatų. Prie virtuvės durų, išorėje, buvo pristatyta priemenė-belangė, iš skiedrų sienos ir stogas. Priemenėje buvo kibiras vandeniui, kiaulėms jovalas, palikdavom dalį apavo. Antras pastatas – tvartas ir prie jo pietinio galo pristatyta daržinė. Apie 1930 m. (jau prisimenu) tėvai pasistatė daržinę javams suvežti, išmūrijo atskirai didelį rūšį (sklepą) bulvėms, daržovėms, o vasarą ir pienui. Naują didelį gyvenamą namą statė tik 1937–1938 m., bet visiškai jo įsirengti iki 1941 m. nespėjo. Kieme iškasė šulinį su cementiniu rentiniu. Kieme augo vienintelė alyvinė obelis,

prie trobos galo – nedidelis darželis gėlėms. Apie 1938–1939 m. brolis užsodino nedidelį sodą – keletą obelių ir berods apie 20 juodų serbentų.

Labai domino knygos (ir žurnalai – „Saulutė“ ir kt.), kurias 3 metais vyresnis brolis atsinešdavo iš mokyklos. Jis nenorėdavo duoti jų, kad nesuteptčiau, laukdavau kol užmigs, rankas nusiplovęs (mama liepdavo) vartydavau.

Bene 1932 m. pradėjau „mokslus“ Judrėnų pradinėje mokykloje. Ji buvo Žakienės ūkyje. Klase buvo paverstas vienas gyvenamo namo galas – išgriauta vidinė siena, iš visų pusių langai, prie vidinės-galinės sienos – didelis „pečius“. Į klasę buvo dvejios durys. Vienos vedė iš didokos priemenės (ji su grindimis). Čia buvo kabykla, pasilikdavome „burnosus“ ir klumpes. Kitos durys iš klasės buvo į šeimininkės virtuvę – ji pakūrendavo „pečių“. Iš priemenės kitos durys vedė į priešingą namo galą. Ten buvo mokytojos kambarys. Klasėje buvo 3 suolų eilės, stovėjo spinta su mokyklos knygomis. Prie jos stovėjo keli susukti žemėlapiai (Lietuvos, rodos, abiejų pusrutuliu). Vėliau tik sužinojau, kad mokykla priklausė Viešvėnams.

Pirmokai mokyklą lankydavome gegužės ir birželio bei rugsėjo–spalio mėnesiais. Nuo lapkričio susirinkdavome II, III ir IV skyriaus mokiniai (pasibaigdavo gyvulių ganymas, kiti lauko darbai). Visus tris skyrius mokė viena ta pati mokytoja. Tik iš Viešvėnų atvažiuodavo klebonas kartą per dvi savaites. Mokė poterių, pasakojo šventąją istoriją. Mokytoja buvo Ona Udrėnienė – jauna, simpatiška. Jos vyras gyveno Kaune. Retkarčiais atvažiuodavo pas žmoną.

Po keturių skyrių 1936 m. laikėme egzaminus jau Viešvėnuose. Iš visų dalykų, kiek pamenu, gavau ketvertus, tik iš tikybos parašė penketą. Kiti gavo penketų ir iš kitų dalykų, man surašė ketvertus, kad nepadaryčiau gėdos mokyklai. Mat, tėvai ruošėsi mane leisti toliau mokytis į Telšius. Tada prasidėjo reforma – atsirado penktas ir šeštas skyriai.

Taip pradėjau tolti nuo gimtojo kaimo. Kaimyniniuose vienkiamiuose bendraamžių vaikų nebuvo. Vasaromis ganiau gyvulius. Tėvai laikė 3 karves, 2–3 avis, porą arklių, keletą kiaulių. Ganyti karves ir avis buvo tada labai nuobodu. Skaityti negalima. Dairykis, svajok ir nežiopsok. Visa įdomybė būdavo, jei pasigirdavo lėktuvo ūžimas, stengdavaus jį pamatyti. Skrisdavo jie dar gana lėtai. Labai bijojau perkūno, nuo mažų dienų. Dairydavausi į debesis. Pasigirdus dundėjimui, sprukdavau į trobą, kišdavau galvą po pagalve...

1936 m. rudenį pradėjau lankyti Telšių pradžios mokyklos penktą skyrių. Mokykla buvo šalia Katedros ir buv. Bernardinų vienuolyno pastatytame dviaukščiaje mūriniame pastate. V skyriui buvo atskira klasė. Mokė Urbonas. Daug vaikų, triukšmas glumino. Iš čia persikėlėme į Simono Daukanto gatvę, į buv. gimnazijos pastatą, nes jai pastatė naujus rūmus ant kalno, netoli parapijos bažnyčios. Perkėlė į šeštą skyrių, kurį baigiau 1938 pavasarį. Šeštame skyriuje mokė mokytoja Serapinienė. Iš

mokyklos išpūdžių nedaug įstrigo (1938 Lenkijos ultimatumas...). Užtat atsimenu, kad 1938 m. vasario 15 pirmą kartą atėjau į Telšių viešąją biblioteką, tapau skaitytoju, gavau bilietą Nr. 256, pasiėmiau pirmą knygą – J. Verno „Kapitono Grantto vaikai“.

Šiltą 1938 m. rugsėjo pirmą, griaudžiant perkūnui, atėjau į vyskupo M. Valančiaus gimnazijos I c reformuotą klasę. Klasė pirmame aukšte. Gausybė mokinių. Renkamės į salę maldai, po to – pamokos. Kiekvieną dalyką moko kitas mokytojas. Už mokslą reikia mokėti 150 Lt metams. Atleidžia nuo pusės mokesčio. Du kartus per mokslo metus nešu po 37,5 Lt. Vadovėlius perku jau naudotus – iš Paežerės kaime kaimynystėje gyvenančio Raudžio dukros, besimokančios aukštesnėje klasėje.

Mokiausi gimnazijoje neramiais laikais (pirmos klasės buvo 3). Antrą klasę pradėdant – rugsėjo 1 – prasidėjo karas. Mes nežinojome, bet matėme mokytojus susirūpinusius, patylomis besišnekučiuojančius. 1940 m. rudenį susirinkome į klasę ir jos nepažinome. Mūsų gimnaziją sujungė su žydų. Klasėje atsидūrė keliolika žydėlkaičių ir liko tik 3 lietuvaitės. Be to, – 3 žydų berniukai. Tarpe jų buvo labai kultūringas Zilbermanas iš Klaipėdos. Sugyvenome gerai, tik triukšmas klasėje buvo didelis. 1941 m. rudenį susirinkome jau tik dalis mokinių. Iš buvusių III (VII) klasių besusidarė viena V (apie 40 mokinių). Niūri nuotaika po Rainių žudynių, žydų iššaudymo. Mokėmės tarsi niekur nieko. Pasirodė keli nauji mokiniai. Taip slinko dienos, 1942 metai. 1943 metais apleidom gimnazijos rūmus, persikėlėm į Sidabro namus, vėliau – į pradinę mokyklą naujamiestyje. 1944 m. birželyje laikėme egzaminus ir baigėme bene 36.

Aš, rodos, vienintelis iš klasės lankiau gimnaziją iš kaimo. Atbrisdavau per pusnynus, ir pamokoms pasibaigus, vėl droždavau į namus. Padėjau namų ruošos darbus.

Tėvai buvo beraščiai. Mama naudojosi tik maldaknyge, o tėvas mokėjo tik pasirašyti (vėliau, jau sovietmečiu, išmoko skaityti). Tėvai prenumeruodavo (bent nuo 1935–1936 m.) „Žemaičių prietelių“ ir „Ūkininko patarėją“. Šeštadieniais, eidamas iš mokyklos, užbėgdavau į paštą ir pasiimdavau laikraščius. Namuose garsiai juos paskaitydavau. Vyresnysis brolis turėjo daugiau darbų, būdavo pavargęs. Mamai rūpėjo iš „Žemaičių prieteliaus“ sužinoti, kas sekmadienį laikys sumą, kas pamokslą sakys. Tėvas mėgo išklaustyti politikos, ūkio naujienas.

1940 m. birželio vidurio ir antros pusės įvykiai buvo sunkiai suprantami. Kaip paskui pradėjo trūkti prekių, pasipylė prievolės („piliavos“), žemės nacionalizacija. Valsčiuje kabėjo sąrašas, kam kiek žemės atimta. Pagaliau 1941 m. birželio 14–17 d. vežimas... Tada išvežė ir buvusią mano mokytoją Serapinienę.

Iškyla karo pradžia. Saulėtas sekmadienis. Išgirstame dar sunkiai suprantamą rusų kalba „voina“, vakarop pamatome ir vokiečių lėktuvus. Pirmadienio rytą šaudo

zenitinė patranka į aukštai skrendantį lėktuvą, o per pietus – vokiečių lėktuvus patrankėlės šūviais susprogdina 3 benzino cisternas geležinkelio stotyje. Žmonės bėga iš miesto. Apylinkėje krūmuose glaudžiasi ištisos šeimos. Tėvų truputį pažįstami irgi pasirodo. Pas mus atrodo saugu, sunkiai privažiuojama. Girdome pienu. Antradienį, pavakary, praeina būrelis buvusių kriminalinių kalinių. Vidurdienį žemė susiūbuoja – Duseikių ruošiamame aerodrome išsprogdinamas amunicijos sandėlys. Išskyla tarsi atominės bombos grybas, išbyra iš tos pusės langų stiklai, o vokiečių vis nematyti. Trečiadienį pasklinda žinia, kad kalėjimas tuščias, o berods, šeštadienį – pasklinda gandas apie išžudytus kalinius, vos apie 1 km nuo tėviškės, šalia Luokės vieškelio, Rainių miške.

Užaina išdidūs vokiečiai. Prasideda žydų žudynės, pradžioje Rainiuose, paskui Giruliuose. Prislėgta nuotaika, bet gyvenimas eina – žemės darbai, gimnazija.

1944 m., artėja frontas. Pirmas bėgimas liepos mėnesį. Dalis sustoja Žemaitijoje. Kasami apkasai, atseit, frontas judės pamažu. Kaip kad keli kareiviai buvo atėję iš Šiaulių-Kuršėnų iki Luokės. Keli narsūs vyrai Telšių spirito varykloje sproginimo užmušti.

Berods, spalio 6 naktį keli tankų patrankų šūviai, dega Telšių žydų bankas, dar vienas kitas pastatas ir vokiečių nebėra. Liekame tarp Rypūsių, Klaipėdos ir Kuršo. Kaimas pilnas besiilsinčios kariuomenės. Rusai kariai įsitikinę, kad greit karas pasibaigs, kolchozų nebebus, bus geriau gyventi – „tak Žukov skazal...“, kelių dienų betvarkė pamažu baigiasi. Pirmiausia surinko visus iš Novgorodo srities 1943 m. atvežtus į Telšius, vaikus atskyrė ir tinkamus kariuomenei – į Kuršo frontą, be apmokymo... Lietuvius irgi mobilizuoja, mokys kariauti... Neima į kariuomenę mokytojų, dar kai kurių (milicija, sribai), bet tai netaikoma būtinos tarnybos vyrams. Man, 1925 m. gimimo, – taip pat. Tapau 1923 m. gimimo. Gavau laikiną pažymėjimą. Liaudies švietimo skyriuje priima mokytoju, paskiria į Gegrėnus.

Gegrėnuose nėra nė vieno gyventojų. Gyvena ten kažkoks generolas ar visai niekas. Mokykla Jazdauskiškėse. Mokome dviese, su Telšių gimnaziją baigusiu Juodeikiu. Organizuojasi ir sribų dalinys. Jų būstinė Gegrėnų dvare. Čia pavasariop tenka per naktį uostyti nagano vamzdį, bet viskas baigiasi gerai.

Perkelia į Alsėdžių septynmetę. Mokiniai įvairaus amžiaus. Iš manęs mokytojas nevykęs. Mokslo metams baigiantis, iš direktoriaus Svaravičiaus gaunu atleidimą, iš Švietimo skyriaus – taip pat. Ir birželio pabaigoje ar liepos pradžioje sunkvežimiu (milicija važiuoja aprangos, o liaudies teatro žmonės – jiems reikalingų medžiagų) važiuoju į Vilnių studijuoti.

Žinojau, kad stengsiuos studijuoti Vilniuje. Ką? Patiko istorija, apie ją turėjau silpną supratimą, daugiau iš A. Diumos „Trijų muškietininkų“ ar Puidos „Magnus dux“. Įdomu buvo teisė, nes ja kiek sudomino mokytojas Mačernis. Bet dabar teisės

nebebuvo... Patiko, viliojo (nors nieko neišmaniau) ir miškininkystė, o dabar į mišką verčiau kojos nekelti. Liko istorija, galimai senesnė. Nutariau stoti į archeologiją. Buvau skaitęs kažką P. Tarasenos, J. Puzino „Naujausių proistorinių tyrinėjimų duomenis“.

Nubarškėjome, visą dieną. Apsistojome su teatro darbuotoju pas jo pažįstamą Servą – liaudies muzikos instrumentų meistrą, kažkur Arklių gatvės rajone. Miestas didelis, žmonių daugybė. Lietuviškai kalbančių mažai girdėti. Palikau pareiškimą universitete jau atsijauninęs. Iš 1923 m. vėl grįžau į 1925 m.

O kaime ir pas mus prasidėjo dvišaldystė, valiuta tapo samagonas. Be jo nė iš vietos.

Universitete pažįstamų dar nėra. Patalpos apleistos, nors langai ir yra, durys – taip pat. Lietuvių kalbą egzaminavo prof. J. Balčikonis. Išlaikiau egzaminą trejetui, nes buvau baigęs Telšių gimnaziją. Atrodo, jis žinojo visus gimnazijos mokytojus. Labiausiai nesisėkė tiems, kurie buvo iš Kupiškio gimnazijos. Istoriją ir geografiją egzaminavo Bronius Dundulis ir Stasys Tarvydas. Ką atsakinėjau iš istorijos ir geografijos – jau nebeatmenu, bet gražiai pasikalbėjome su B. Dunduliu apie Telšių gimnaziją, jis, pasirodo, čia mokėsi (vėliau sužinojau, kad čia kunigu buvo jo dėdė (?), leidęs jį į gimnaziją. Vokiečių kalbą teko laikyti pas L. Bičkauską-Gentvilą (1910–2003). Mokytojos Tornau dėka žodynas buvo gana platus, raštas silpniau. Išlaikiau. L. Bičkauskas-Gentvila pradėjo kalbinti mane pasirinkti vėlesnius istorijos laikus.

Rugsėjo pirmai artėjant padavėme pareiškimus, kad gautume bendrabutį. Draugai – A. Taraška, A. Vaitkevičius, B. Sudavičius gavo bendrabutį. Manęs sąrašė, gavusių vietą Tauro 4, nebuvo (tėvai turėjo žemės). Atsiradus sąrašams, laimingieji ėjo, kalbėjo, kuris su kuriuo gyvens, jiems skyrė kambarį. Aš kvailiu apsimetęs ir prisistačiau, pareiškiau, kad gyvensiu su B. Sudavičiumi, A. Taraška. Priėmė. Matyt, netikrino, o tikriausiai ir priimtieji ne visi beatvyko. Apsigyvenom Tauro bendrabutyje, ketvirtame aukšte, 430 kambaryje. Gretimame, 428 kambaryje, gyveno vyresniame kurse studijavęs L. Maleckas (medikas), jis buvo studentų profsąjungos pirmininkas, ir J. Vaitkevičius (1923–2000) – taip pat medikas. Kitoje koridoriaus pusėje gyveno bendrabučio komendantas ekonomistas Juozas Ragalevičius. B. Sudavičius greit įstojo į komjaunimą, tapo komjaunimo komiteto nariu, vėliau – VU komjaunimo komiteto sekretoriumi. Taigi buvau greta aristokratijos, valdžios.

Bendrabutis buvo gerokai apleistas. Pirmame aukšte buvo valgykla. Koridoriuose – buvusio parketo likučiai (sukūrentas vokiečių metais). Statytas lenkų kambariai numatyti dviem ir turbūt vienam, dabar gyvenom po keturis ir tris. Buvo tik keli dvejetui skirti. Sienos kai kur nurūkusios, stovėjusios „buržuikos“ išmestos, vėl veikė centrinis šildymas, kuris kartais šildė. Aukšte buvo virtuvė. Plytą kūreno kas kuo

turėjo (netoli Pylimo ir Naugarduko gatvių kampo buvo vadinamasis „malkų turgus“, kur pardavinėdavo malkų ryšulėlius kaip pupų pėdelius). Elektra iš pradžių buvo nereguliariai. Taip pat vanduo. Tualetai neveikė. Prie bendrabučio galo, kiek nuo gatvės buvo medinis barakas su tapyklomis. Baldų kambariuose jokių. Pirmomis dienomis miegojome ant grindų pasikloję paklodę. Vėliau gavome po saują vinių ir leidimą susikalti lovas iš neobliuotų lentų, buvusių stelažų, kurie naudoti truputį sutvarkant centrinių rūmų fasadus. Tad vieną pavakarį šv. Jono bažnyčios kieme susikalėme „lovas“. Jas prietėmiais parsinešėme į bendrabutį. Po to pasisiuvome čiužinius ir juos prikišę drožlių, jau miegojome kaip buržujai.

Po savaitės ar dviejų fakulteto dekanas K. Korsakas sukvietė į auditoriją ir pranešė, kad nesusidarė archeologų grupės, tos specialybės nebus, jei norime – galime pereit į etnografiją. Tapau „etnografu“ iki 1948 m., kai sujungė mus su Kauno universitetu ir iš ten atkėlė archeologiją.

Su paltais sėdėjome auditorijose, kur švilpavo vėjas, ėjau į universiteto bibliotekos skaityklą. Ten, rodos, jau dirbo S. Čipkus, ir sėdėjau iki uždarymo. Skaičiau įvairius leidinius. Kam patarti nebuvo. Užkliuvau už „Vilties“, „Lietuvos žinių“, „Vilniaus žinių“. Specfondo dar nebuvo.

Bendrabutyje dažniausiai tamsu, nekūrenta. Kambaryje randi savo draugus suvirtusius ant lovų, degantį žvakigalį. Kartais tiek prirūkyta, kad negali įžiūrėti, kiek žmonių.

Pradėjo lankyti iš miesto „amžini studentai“. Kalbos ir kortos. Lošiamo iš pinigų „akį“. Prieš ar tuoj po Naujųjų metų pralošiaiu – pralošiaiu, rodos, apie 50 červoncu – visą kapitalą, kurį turėjau studijoms, stipendijai prisidurti. Reikėjo ieškoti darbo. Nutariau pamėginti įsidarbinti pagal specialybę. A. Vaitkevičius jau dirbo Mokslų akademijos Istorijos institute. Patarė ir man pamėginti ten laimę.

Vasario pradžioje nuėjau su pareiškimu į MA rūmus (dabar MA biblioteka). Antro aukšto skaitykloje radau P. Bugailiškį, kuriam išdėsciaiu savo prašymą. Pasiteiravęs, kas esu, sužinojęs, kad studentas, pasakė, kad vasario 16 prisistatytčiau į Etnografijos muziejų. Taip, nesisekant kortoms, tapau „akademiku“.

Etnografijos muziejus tada buvo universiteto patalpose, Pilies g. 11 (vėliau Gorkio g.). Muziejuje radau direktorių Vl. Drėmą. Tą dieną pradėjau darbą – Karosas (aukštas, lieknas, buvęs mokytojas iš Kupiškio, B. Dundulio giminaitis) ir Genovaitė Rimkutė (pagyvenusi moteris, taip pat buvusi mokytoja, tyli, sekretorė). Aš – neva fondų vedėjas, alga 600 rb. (60 červoncu). Susipažįstu su patalpomis, fondais, Viskas skęsta dulkių-purvo sluoksnyje. Viena salė – archeologijos. Šildomas beveik tik vienas kambarys. Čia užsuka ir prof. Baldžius (jis bibliotekos direktorius) ir P. Stukėnaitė nuo 1947 m. Dundulienė – V.U. Pavasarėjant vėdiname ir kuopiamo patalpas, pradedame vėdinti dėžėse sukimštus drabužius.

Liūdniausia per šventes – Kalėdas, Velykas. Paprastai einu į teatrą, nesvarbu, koks spektaklis. Sėdėti bendrabutyje dar nuobodžiau.

Bandžiau nedirbti (1947 m. pavasarij), bet nėra iš ko gyventi. Ir 1947 m. rugpjūčio mėnesį nuėjau į Istorijos institutą pas prof. P. Pakarklį, prašiausi priimamas į darbą. Priėmė kažkokiu Istorijos muziejaus konservatoriumi. Keitėsi padėtis. Iš Etnografijos muziejaus į Dailės muziejų išėjo V. Drėma. Etnografijos muziejaus direktoriumi buvo priimtas V. Žilėnas (man pas jį dirbti nebeteko). Į fondų vedėjus priėmė V. Milių, Institute buvęs Istorijos muziejus turėjo LMD rinkinius ir LMB rinkinių likučius. Jo direktorė buvo simpatiška moteris (Gutauskienė), bet ir ji išėjo į universiteto rankraščių skyrių. Mano viršininkas buvo J. Petrulis, etnografas (1904-1975), direktoriaus padėjėjas – Gibavičius, labai paprastas, simpatiškas vyras.

Istorijos institutas buvo neseniai atgavęs patalpas iš kariuomenės – Antakalnio 6, pastate prie gatvės. Jam priklausė patalpos pusrūsyje, pirmas aukštas ir trečias bei mansarda – ketvirtas aukštas. Pirmame aukšte – direktorius, sekretorius, mašininkė, istorikai, trečiame aukšte tautosakininkai, vėliau dar etnografai, archeologai, menotyrininkai ir kt., bibliotekos kambarėlis (knygos prierūsyje). Mansardoje pradžioje gyveno laikini instituto darbuotojai, buvo vienas gana didelis palėpės kambarys, kuriame krovėme LMD muziejinį turtą, dirbo tautosakos liaudies muzikos tyrinėtojai. Patalpose buvo vos keli rašomieji stalai (kiekvienas vis kitoks), turėjo porą rašomų mašinėlių, keletą aplūžusių kėdžių, suolų, spintelių. Pirmo aukšto salėje stovėjo dar viena vitrina su keliais archeologiniais dirbiniais.

Darbuotojų nedaug, publika labai įvairi. Daugiausiai dirbo antraeilininkai – prof. J. Baldžius, P. Stukėnaitė-Dundulienė, St. Matulaitis, J. Čiurlionytė, Vymerytė, B. Kazlauskienė, J. Jurga. Mašininke dirbo Alešiūnaitė. Direktoriaus pavaduotojo nebuvo. P. Pakarklis pasirodydavo tik porai valandų, dažniausiai į dienos pabaigą, eidavo į pusrūsį, kur buvo suversta iš Rytprūsių atvežta medžiaga, ir ten užsibūdavo iki 12 val. vakaro ar ilgiau (išvarydavo sargas Ribokas). Mokslinio sekretoriaus darbus atlikdavo Danielius Šteinbokas. Neseniai priimtas direktoriaus pavaduotojas Gibavičius rūpinosi apšildymu, šokiais tokiais baldais, mašina turteliui atsigabenti. Vyravo moteriška giminė – vyrai daugiausiai buvo antraeilininkai.

Pagrindinis darbas, kai institutas gauna sunkvežimį: atvežame turtą iš centrinių rūmų (dabar MA bibliotekos) rūsių išlikusius LMD rinkinius ar Gdansko juodas dideles sunkias spintas, ant kartono lapų pritvirtintus archeologinius rinkinius iš Pašušvio, Švėkšnos ir kt., Šukevičiaus titnago rinkinius, akmeninių kirvių, kitus dirbinius. Pasakoja, kad liaudies drabužių rinkinys buvo sunaikintas – kareiviai naudojo apavui ir kitiems reikalams. Atveždavau knygų. Per savaitę – vienas-du „reisai“. Atsimenu, vienu iš paskutinių „reisu“ tarp kitų daiktų vežėme stambų maršalo J. Pilsudskio biustą. Jis buvo gana panašus į Josifą Visarionovičių. Atvežė

padėjome į vieną didžiulę Dancigo spintą (joje vidinių lentynų nebuvo ir biustas lengvai tilpo). Jis tenai prastovėjo ramiai apie 4 ar 5 metus. Sykį naujasis direktoriaus pavaduotojas Koniuchovas sumanė apžiūrėti sandėlį pusrūsyje. Atidareg spintą, išvydo į jį spoksantį maršalą. Pažiūrėjęs pareiškė – „Jaskėnas, prinesi mnie topor“ ir nieko nelaukęs, kirviu „sobstvenoručno“, suskaldė šį biustą.

Teko „organizuoti“ ir mokslinės tarybos posėdžius – salės kampe, prie krosnies atnešdavau porą stalų, sutempdavau keliolika kėdžių. Posėdžiai vykdavo retai, po šeštos valandos vakaro, nes dauguma tarybos narių anksčiau negalėdavo. Taryboje, kiek pamenu, be prof. Pakarklio, dar buvo S. Matulaitis, A. Janulaitis, J. Žiugžda (jį atveždavo, buvo liaudies švietimo komisaras ar jau ministras), E. Meškauskas ir kt. Svarstė būtinumą parašyti marksistinę Lietuvos istoriją...

1948 m. gegužę įvyko perversmas Lietuvos istorijos institute. Prof. P. Pakarklis buvo atleistas. Direktoriumi paskirtas viceprezidentas J. Žiugžda. Jis atsivedė ir direktoriaus pavaduotoją Juozą Jurginį, kuris iki to laiko dirbo MA bibliotekos direktoriumi, neseniai buvo apgynęs kandidato disertaciją. Įdomu, kad P. Pakarklis buvo raštu kreipęsis į prezidentą J. Matulį, prašydamas J. Jurginio, bet raštas grįžo su J. Matulio rezoliucija, aiškinančia, kad J. Jurginis reikalingas bibliotekai. Kartu atėjo naujas direktoriaus pavaduotojas – Stasys Jaskėnas, dirbęs MA buhalterijoje. P. Kulikauskas buvo paskirtas moksliniu sekretoriumi. Taip 1948 m. buvo sudaryta instituto direkcija, institutas gerokai keitėsi.

Šiuose A. Tautavičiaus atsiminimų puslapiuose atsiskleidžia sunki ir sudėtinga jo kartos mokslo siekiančių jaunų žmonių kasdienybė, slogi ir kartu vilčių teikianti pokario meto atmosfera. Pradėjęs darbą Istorijos instituto Archeologijos skyriuje, A. Tautavičius nuo 1962 iki 1988 metų vadovavo tam skyriui, kol perėjo į naujai sukurtą Vilniaus žemutinės pilies didžiųjų Lietuvos kunigaikščių rūmų teritorijos tyrimų grupę.

Pradžioje ši grupė buvo to paties instituto Archeologijos skyriaus padalinys, vėliau atskiras Pilių istorijos skyrius, o nuo 1993 m. – savarankiška įstaiga Pilių tyrimo centras „Lietuvos pilys“. A. Tautavičius iki pat išėjimo į užtarnautą poilsį buvo šio centro Archeologinių tyrimų skyriaus vadovas.

Visą gyvenimą kryptingai ėjęs mokslinės veiklos keliu, Adolfas Tautavičius Anapilin išėjo pavydėtinai tiksliai ir laiku spėjęs užbaigti pačius stambiausius ir reikšmingiausius savo gyvenimo darbus. Paskutiniu dešimtmečiu išleido savo mėgiamiausio viduriniojo geležies amžiaus istorijos studiją („Vidurinis geležies amžius Lietuvoje“, V., 1996) ir visą gyvenimą kauptą „Lietuvos archeologijos bibliografiją (1782–1998)“, (V., 2000). Tai Adolfo Tautavičiaus „gulbės giesmė“.

Vytautas U r b a n a v i č i u s